

**PEDAGOGIK TA'LIM JARAYONIDA TALABALAR IJTIMOIIY-
EKSTREMAL KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH
METODIKASI**

Xushvaqtov Yusuf Qurbonmurod o'g'li

Annotatsiya: *Pedagogik ta'lim jarayonida talabalar ijtimoiy-ekstremal kompetentligini takomillashtirish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv va axborot almashinuvi jadallashgan davrda ta'lim olish faqat nazariy bilim egallash bilan cheklanmay, balki talabalarning real hayotiy vaziyatlarda to'g'ri va samarali harakat qila olish, turli ijtimoiy muammolar, xavfli va kutilmagan holatlarga moslashgan holda to'g'ri qaror qabul qila olish ko'nikmalarini shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan pedagogik ta'lim jarayonining tarkibiy va ajralmas qismi sifatida talabalar ijtimoiy-ekstremal kompetentligini rivojlantirishga alohida e'tibor berish zarurdir.*

Kalit so'zlar: *bilim, ko'nikma, kompetensiya, jamiyat, pedagogika, talabalar, metodika, hamkorlik, vaziyatlar, treninglar.*

Ijtimoiy-ekstremal kompetentlik deganda jamiyatda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kutilmagan, favqulodda va xavfli vaziyatlarda, turli ijtimoiy ziddiyatlarda talabalar mustaqil harakat qila olish, o'zini va atrofidagilarni himoya qilish, tezkor va asosli qarorlar qabul qilish, stressli vaziyatlarda bardamlik va muvozanatni saqlab qolish, zararli axborotlarning ta'siriga tushmasdan sog'lom fikr yuritish, atrofdagilar bilan samarali muloqot qilish, to'g'ri yo'l tutib jamoada ishlay olish hamda shaxsiy xavfsizligini ta'minlash ko'nikmalarining kompleks shakllanishi tushuniladi. Shu nuqtai nazardan pedagogik ta'lim jarayonini ham zamonaviy talabalar asosida tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik ta'lim jarayonida talabalar ijtimoiy-ekstremal kompetentligini takomillashtirish metodikasini ishlab chiqishda, eng avvalo, ta'lim muassasasining dolzarb vazifalarini chuqur tahlil qilib olish kerak. Bugungi kunda jamiyatda iqtisodiy,

ekologik, texnogen, ijtimoiy va mafkuraviy sohalarida yuzaga kelayotgan ekstremal vaziyatlar, ularning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka, yoshlarning ruhiy va axloqiy salomatligiga salbiy ta'siri, talabalarda ijtimoiy lavozim va javobgarlik hissini kuchaytirish zaruriyati tubdan kengaymoqda. Ta'lim jarayonining asosiy maqsadi shaxsda maddiy va ma'naviy barkamollikni shakllantirish bo'lganidek, hozirgi sharoitda ekstremal vaziyatlarga munosib tayyorgarlik ko'rish, ularga mos moslashish va javob bera olish xarakterini shakllantirish talab etiladi.[1]

Ta'lim jarayonining an'anaviy shakllaridan tashqari, jonli hayotiy vaziyatlar asosida tashkil qilingan interfaol usullar, emotsional-hissiy mashg'ulotlar, o'z-o'zini nazorat qilish va baholash, ish faoliyatini tezlik bilan muvofiqlashtirish, ziddiyatli holatlarda yetarlicha sabrli va bardam bo'lishga o'rgatadigan mashqlar, turli ijtimoiy rol o'yinlari va treninglarni keng joriy etish orqali talabalar ekstremal holatlarda to'g'ri harakat qilish, turli xavf va muammolardan himoyalaniish bo'yicha zarur ko'nikmalarni mustahkamlab boradilar. Metodikani tashkil etishda jarayonni rejali va bosqichma-bosqich olib borish lozim. O'quv mashg'ulotlarida avvalo talabalar hayotiy vaziyatlarni chuqur o'rganishadi, turli ijtimoiy muammolar, ziddiyatli holatlar, favqulodda vaziyatlar haqidagi tahliliy materiallarni o'rganishadi, ularda shaxsiy xavfsizlik qoidalari asoslarini shakllantirishga kirishiladi. Keyingi bosqichda esa erkin muhokama va tashabbuslarni rag'batlantirish yo'li bilan talabalarning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy hamkorlik qilish ko'nikmalari rivojlantiriladi. Sodaroq qilib aytganda, darslarda inson huquqlari, shaxsiy erkinlik, xavfli vaziyatlarga duch kelganda o'zini qanday tutish, zararli odatlar va salbiy axborot manbalaridan himoyalaniish, zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalaridan xavfsiz foydalanish, ekstremal vaziyatlarda bir-biriga yordam ko'rsatish usullari to'g'risida batafsil ma'lumotlar berib boriladi. Buning uchun innovatsion pedagogik texnologiyalar, modelirovka usullari, dars-sahnalashtirish, ijtimoiy loyiha va mini-tadqiqotlar, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, rapid test, kam sonli guruhlarda ishlash, bilim va ko'nikmalarni holatli (praktik) mashqlarda sinab ko'rish yo'li bilan talabalar o'z kompetentligini oshira oladilar. Shuningdek, ta'lim-tarbiya jarayonini tanqidiy tahlil qilish, o'quvchilarning o'z ustida ishlashga

bo'lgan o'z motivatsiyasini kuchaytirishga xizmat qiladigan usullar ham keng qo'llaniladi.[2]

Alohida ahamiyatli jihatlardan biri shundaki, ta'lim jarayoniga ijtimoiy-psixologik xizmat, psixologik treninglar, emotsional-intellektual rivojlantirish mashg'ulotlarini ham kiritish muhimdir. Bu kurslar yordamida talabalar o'z his-tuyg'ularini boshqarish, stress, qo'rquv, panikani yengish, muammoli holatlarda fikrni jamlab yechim topish, psixologik to'sqinliklarni bartaraf etishda asosiy ko'nikmalarni rivojlantiradilar. Talabalar hayotiy motivatsiyani oshirish, ongli ravishda muammolarni tahlil qilgan holda to'g'ri qarorga kelishni o'rganadilar. Bu borada zamonaviy psixologik-pedagogik yondashuvlar, sinfga asoslangan va individuallashtirilgan usullar keng amalga oshirilsa, ijtimoiy-ekstremal kompetentlik metodikasining natijadorligiga erishish mumkin. Yana bir muhim jihati shuki, pedagogik ta'lim jarayonida talabalarda fuqarolik ongi, jamiyat oldida javobgarlik, huquqiy madaniyat, axloqiy qadriyat va tolerantiya, millatlararo do'stlik kabi fazilatlarning shakllanishiga e'tibor qaratiladi. Talabalar ijtimoiy faol, tashabbuskor, sog'lom hayot tarzi tarafdori sifatida tarbiyalanishida o'qituvchi shaxsiy namunasi, tarbiyaviy suhbatlar, yetakchi shaxslar bilan uchrashuvlar ham o'z o'rniga ega. Chunki shaxs faqat axborot orqali emas, balki jonli, hissiy va motivatsion muhit orqali ham ma'lum fazilatlarni ichki olamiga singdiradi. O'quv jarayonida aholining turli qatlamlari, ijtimoiy guruhlar, ma'naviy-axloqiy muhit, mahalla, oila, maktab, oliy ta'lim muassasasi hamkorligining mustahkamlanib borishi, talabalarni turmushdagi muammolar, xavfli vaziyatlar, ijtimoiy ziddiyatlarga qarshi turishga o'rgatishda salmoqli natija beradi. Ijtimoiy-ekstremal kompetentligini takomillashtirishda yaxshi samaraga erishish uchun pedagogik jarayon quyidagi yo'llar bilan olib borilishi mumkin. Birinchisi, maxsus tayyorlangan o'quv dasturlari asosida turli mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga doir topshiriqlar va testlarni amalga oshirish. Ikkinchisi, bahs-munozaralar, muloqot va ishtirok elementi kuchli bo'lgan interfaol usullardan foydalanish. Uchinchi yo'nalish esa amaliy seminar va treninglarni ko'proq tashkil qilish, bunda talabalar real vaziyatlar asosida tajriba orttiradilar.[3]

Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalari yordamida favqulodda vaziyatlarda harakat qilish ko'nikmalarini rivojlantirish ham ijtimoiy-ekstremal kompetentligini kuchaytiradi. Masalan, raqamli platformalarda testlar, simulyatsiya mashg'ulotlaridan foydalanish, turli vaziyatlarni virtual muhitda modellashtirish orqali talabalar o'z harakatlarini sinab ko'rish, zarur ishonch va bilimga ega bo'ladi. Ijtimoiy-ekstremal kompetentlikni takomillashtirishda asosiy omil ularga zarur motivatsiya va asosli ma'lumotni yetkazib bera olishdir. Talabalar o'z faoliyatida yangi ko'nikmalarni to'g'ri qo'llay oladigan, muammoli holatga duch kelganda o'z ustida ishlashni biladigan darajaga yetishlari lozim. Shuningdek, ularni doimiy ravishda o'zini baholashga, tahlil qilishga va to'g'ri xulosa chiqarishga o'rgatish, o'z bilim va ko'nikmalarini amaliyotda sinovdan o'tkazishni yo'lga qo'yish asosiy yondashuvlardan biri sanaladi.[4]

Pedagogik ta'lim jarayonining har bir bosqichida o'quvchilarni o'zini namoyon eta olishiga, yetarlicha kuchli ruhiy-psixologik barqarorlikka ega bo'lishiga, muammoli holatlarda optimal yo'llarni topa olishiga yordam beruvchi usullar, metod va texnologiyalar qo'llanishi lozim. Talabalarda ijtimoiy-ekstremal kompetentlik yuqori darajada shakllansa, ular nafaqat o'z shaxsiy, balki yaqin atrofidagi insonlar, jamiyat va mamlakat xavfsizligiga ham o'z hissasini qo'sha oladi.[5]

XULOSA

Pedagogik ta'lim jarayonida talabalar ijtimoiy-ekstremal kompetentligini takomillashtirish zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bugungi jamiyat sharoitida ijtimoiy xavfsizlik, shaxsiy barqarorlik va tashabbuskorlik, stress va xavfli holatlarda to'g'ri harakat qila olish, ijtimoiy-psixologik moslashuvchanlik, OAV va boshqa axborot manbalarining salbiy ta'siridan himoyalanih, bir-biriga yordam qilish fazilatlari ajralmas ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Ta'lim jarayonining metodik ta'minoti, yangi pedagogik va psixologik texnologiyalardan foydalanish, zamonaviy interfaol usullarni keng qo'llash orqali talabalarni har tomonlama, barqaror va barkamol shaxs sifatida

shakllantirish mumkin. Bu esa kelajakda jamiyatda sogʻlom muhit, barqaror taraqqiyot va ishonchli xavfsizlikni taʼminlashga asos boʻladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gʻulomova, Z. (2019). "Pedagogik taʼlimda innovatsion metodlarning oʻrni va ahamiyati". Taʼlim muammolari, 3(1), 74-82.
2. Qodirova, M. (2020). "Pedagogik jarayonda ijtimoiy kompetentligini shakllantirishning zamonaviy jihatlari". Taʼlim va Innovatsiyalar, 4(2), 52-60.
3. Yoʻldoshev, S. (2019). "Yoshlar ijtimoiy xavfsizligi va favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlikning dolzarb muammolari". Oʻzbekiston pedagogik axborotnomasi, 3(3), 33-38.
4. Abdullayeva, D. (2021). "Ekstremal vaziyatlarda pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish yoʻllari". Oila va Jamiyat, 5(2), 28-35.
5. Shodmonov, B. (2018). "Ijtimoiy-psixologik muhit va talabalarda kompetentlikni rivojlantirish". Zamonaviy taʼlim va tarbiya, 2(1), 46-53.
6. Toʻlqinova, Z. (2017). "Ekstremal vaziyatlarda shaxsiy barqarorlikni rivojlantirish metodikasi: amaliy tajriba". Pedagogika va Innovatsiyalar, 1(4), 51-58.
7. Rustamova, N. (2021). "Oliy taʼlimda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ijtimoiy kompetentlikka taʼsiri". Taʼlim va Kasb, 6(2), 60-67.